

SPRAWOZDANIE

STANISŁAW CIEŚLAK SJ, Uniwersytet Ignatianum w Krakowie
<https://orcid.org/0000-0002-9079-4793>
scieslak@jezuici.pl

SPOTKANIE KSIĘŻY PROFESORÓW I WYKŁADOWCÓW HISTORII KOŚCIOŁA Włocławek, 3-5 IV 2024 r.

W 2024 r. minęła 60. rocznica tradycyjnych spotkań księży profesorów i wykładowców historii Kościoła, które od 1964 r. odbywają się tradycyjnie co roku w czwartek i piątek po Świątach Wielkanocnych. Historycy tworzą Sekcję Historii Kościoła istniejącą przy Episkopacie Polskim. Jej pierwszym przewodniczącym, aż do śmierci, był historyk i biskup pomocniczy wrocławski Wiesław Urban (1911-1983). Pandemia Covid-19 udaremniała zjazdy historyków w 2020 i w 2021 r. Od 2004 r. przewodniczącym Sekcji Historii Kościoła jest ks. biskup prof. dr hab. Jan Kopiec, od 2023 r. biskup senior diecezji gliwickiej. Czynności sekretarza Sekcji Historii Kościoła pełni ks. dr hab. Tomasz Moskal, prof. KUL, dyrektor Instytutu Nauk Teologicznych, w Katedrze Historii Kościoła, w Sekcji Historii Kościoła i Patrologii na Wydziale Teologii Katolicki Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie.

Gospodarzem tegorocznego spotkania historyków było Wyższe Seminarium Duchowne przy ul. Karnkowskiego 3 we Włocławku. Tematyka referatów i dyskusji koncentrowała się na dziedzictwie Diecezji Włocławskiej, która jest jedną z najstarszych w Polsce. Zjazd wpisał się w Jubileusz 900-lecia Diecezji Włocławskiej i stanowił jego podsumowanie. Do Włocławka przybyło 56 księży profesorów i wykładowców historii Kościoła reprezentujących polskie i zagraniczne uczelnie akademickie oraz diecezjalne i zakonne seminaria duchowne. Obrady odbywały się w Auli Ks. Kard. Stefana Wyszyńskiego, który w latach 1920-1924 był klerikiem Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Świecenia subdiakonatu otrzymał 15 marca 1924 r. z rąk ks. biskupa Stanisława Zdzitowieckiego, a święcenia diakonatu 5 kwietnia tegoż roku.

Natomiast święcenia kapłańskie, które zostały przełożone z 29 czerwca z powodu jego choroby płuc, przyjął 3 sierpnia 1924 r. (w dniu swoich 23. urodzin) w kaplicy Matki Bożej we wrocławskiej bazylice katedralnej Wniebowzięcia NMP z rąk ks. biskupa Wojciecha Owczarka. W październiku 1924 r. został wikariuszem we wrocławskiej parafii katedralnej oraz redaktorem dziennika diecezjalnego „Słowo Kujawskie” (1924-1925). W latach 1931-1939 był profesorem prawa kanonicznego, socjologii i katolickiej nauki społecznej Kościoła w Wyższym Seminarium Duchownym we Wrocławku. W latach 1932-1939 pełnił obowiązki redaktora naczelnego miesięcznika „Ateneum Kapłańskie”, czasopisma teologiczno-naukowego założonego we Wrocławku jeszcze w okresie zaborów w 1909 r. przez ks. Idziego Radziszewskiego, późniejszego współzałożyciela i pierwszego rektora Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego¹.

Spotkanie historyków Kościoła rozpoczęło się w czwartek, 4 czerwca, o godz. 9.00. Otworzył je ks. biskup prof. dr hab. Jan Kopiec, który przywitał wszystkich uczestników oraz nawiązał do Jubileuszu 900-lecia Diecezji Wrocławskiej. Potem wystąpił ks. dr hab. Tomasz Moskal, prof. KUL, który wspomniął m.in., że wysłał ponad 150 zaproszeń na zjazd do Wrocławku. Obrady I sesji przedpołudniowej, na którą złożyły się dwa referaty, moderował ks. prałat dr hab. Wojciech Frątczak, od 2016 r. wikariusz generalny Diecezji Wrocławskiej.

Pierwszym prelegentem był ks. dr Łukasz Krucki (zastępca dyrektora Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie), który opracował temat: „*Ewangeliarz kruszwicki*” – *XII-wieczny skarb diecezji wrocławskiej w zasobie Archiwum Archidiecezjalnego w Gnieźnie*. Ks. Krucki przedstawił dzieje ewangeliarza, który dotarł do prężnego w średniowieczu ośrodka kościelnego w Kruszwicy w drugiej połowie XII wieku. Mówił o kodeksie pergaminowym, który zdaniem naukowców powstał w latach 1160-1170 w skryptorium we Frankonii i stanowi arcydzieło romańskiego illuminatorstwa wykonane przez bliżej nieznanego benedyktyna z sasko-westfalskiej szkoły miniatorskiej w założonym w 997 r. opactwie w Helmarshause. Opactwo to słynęło jako siedziba wykwalifikowanego skryptorium i warsztatu złotniczego, produkującego iluminowane księgi i rękopisy, złote przedmioty liturgiczne i ozdobne do użytku kościelnego oraz biżuterię. W tekście *Ewangeliarza kruszwickiego*

¹ Z. Gmurczyk, *Diecezja Włocławska*, Włocławek 2023; *900-lecie Diecezji Włocławskiej*, Poczta Polska 2023.

znajdują się liczne inicjały pisane złotem oraz pięknie wykonane 33 iluminacje całostronicowe. Do pierwszej połowy XIX w. księga była przechowywana w Kruszwicy, w zakrystii prałackiej tamtejszej kolegiaty. W 1848 r. w wyniku zagrożenia grożącego kruszwickiej kapitule kolegiackiej kodeks został przewieziony do Gniezna i umieszczony w tamtejszym Archiwum Kapitulnym. Obecnie manuskrypt przechowywany jest w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie. *Ewangeliarz kruszwicki* zaliczany jest do najcenniejszych zabytków rękopiśmiennych w Polsce.

Drugim mówcą w I sesji przedpołudniowej był ks. dr hab. Andrzej Brudziński, prof. UPJPII. Temat jego wystąpienia brzmiał: *Bp Stanisław Karnkowski wobec XVI-wiecznego kryzysu Kościoła w diecezji kujawsko-pomorskiej*. Mówca przedstawił syntetycznie jego życiorys oraz dokonania na rzecz Kościoła katolickiego w Polsce. Przypomnił, że w 1581 r. Karnkowski został arcybiskupem gnieźnieńskim i prymasem Polski, a w 1583 r. założył seminarium duchowne i kolegium jezuitów w Kaliszu. Dalej skoncentrował swoje rozważania na reformach przeprowadzonych w diecezji włocławskiej przez biskupa Stanisława Karnkowskiego. W tym celu przywołał i cytował obficie fragmenty jego dzieła pt. *Napominania potrzebne i zbawienne, których wszyscy plebani... używać mają*, Kraków 1569 (drukarnia Mikołaja Szarffenbergera; wyd. następne: Kraków 1570, Kraków 1577).

Po przerwie na kawę odbyła się II sesja przedpołudniowa, którą poprowadził ks. prof. dr hab. Mieczysław Kogut (Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu).

Jako pierwszy zajął miejsce przy mównicy kapłan diecezji włocławskiej ks. dr Henryk Witczak (Akademia Katolicka w Warszawie), który sportretował jedną ze świetlanych postaci w wielowiekowej historii Diecezji Włocławskiej: *Ks. Stanisław Chodyński (1836-1919) – historyk diecezji i rektor Seminarium Duchownego*. Na wstępie zaznaczył, że żyjący w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku ks. Stanisław Chodyński należy do najważniejszych postaci diecezji kujawsko-kaliskiej. Mówca pokazał za pomocą prezentacji jego postać w oparciu o trzy aspekty: biogram, wykładowca i rektor Seminarium Duchownego we Włocławku, historyk diecezji. W dalszej kolejności podał aneks z wykazem jego prac, zarówno pozostałych w rękopisie, jak i tych wydanych drukiem. Podczas omawiania biogramu posłużył się danymi encyklopedycznymi. Skomentował jego działalność jako

wykładowcy w Seminarium Duchownym z uwzględnieniem pracy naukowej w bibliotece. Zwrócił uwagę, że był on nie tylko rektorem Seminarium Duchownego, który dbał o wykształcenie i wychowywanie seminarzystów, ale także prowadził prace budowlane i nie zaniedbywał działalności naukowej. Bez wątpienia zasługą ks. Stanisława Chodyńskiego dla diecezji jest utworzenie przez niego we Włocławku silnego ośrodka intelektualnego.

Drugim referentem w sesji przedpołudniowej był ks. dr hab. Mieczysław Różański (prof. nadzw. Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego), który naświetlił *Problemy współczesnej archiwistyki kościelnej*. Nawiązał do włocławskich tradycji archiwistycznych, artykułów ukazujących się na łamach „Ateneum Kapłańskiego” i prac ks. prof. Stanisława Librowskiego oraz przywoływał archiwistów: ks. biskupa Wincentego Urbana, ks. Hieronima E. Wyczawskiego OFMObs. i ks. prof. Bolesława Kumora. Ukazał jak wyglądała współpraca archiwistów kościelnych z archiwistami państwowymi. Wskazał na zagrożenie przejęcia materiałów archiwalnych z kościelnych archiwów w czasie PRL-u. Omówił obecne problemy i zadania jakie stają przed archiwistyką m.in. digitalizacja, zabezpieczenie, konserwacja i udostępnienie dokumentów, tworzenie i przechowywanie dokumentów elektronicznych.

Po referacie ks. prof. Różańskiego uczestnicy spotkania udali się do kościoła seminaryjnego Wyższego Seminarium Duchownego pw. św. Witalisa, który w latach 1330-1411 pełnił funkcję zastępczej katedry i jest najstarszym zachowanym zabytkiem Włocławka. Mszy św. o godz. 11.00 przewodniczył ks. biskup dr Krzysztof Wętkowski, ordynariusz diecezji włocławskiej od 2021 r., który także wygłosił kazanie oparte na przypadającej na ten dzień Ewangelii według św. Łukasza 24, 35-48.

Po obiedzie, który rozpoczął się w refektarzu seminaryjnym o godz. 12.30, była chwila przerwy. O godz. 13.45 historycy Kościoła wyruszyli dwoma autokarami z Włocławka do Kłodawy. Celem wycieczki było zwiedzenie tamtejszej kopalni soli, w której trwa wydobywanie soli od 1956 roku. W towarzystwie przewodników przeszli najgłębszą w Polsce trasą turystyczną, położoną 600 metrów pod powierzchnią ziemi. Niezwykłym doświadczeniem był dla wielu z nich zjazd klatką w prawdziwym szybie górniczym z prędkością 6 m/s. Szlak wycieczkowy wiódł pośród pokładów unikatowej, liczącej 250 mln lat, soli różowej. Warto zauważyć, że w Europie taka sól

wydobywana jest tylko w Kłodawie. Ponad 2,5-godzinny program zwiedzania obejmował prelekcję dotyczącą historii powstania złóż kłodawskich, zastosowania soli oraz przejście wyrobiskami korytarzowymi do podziemnej kaplicy św. Kingi. Była to trasa wręcz zdrowotna dla osób mających na co dzień do czynienia z zakurzonymi źródłami archiwalnymi i książkami. Mogli bowiem brać głębokie oddechy rozkoszując się aromatem naturalnej, kamiennej soli, która ma właściwości lecznicze.

W piątek, 5 kwietnia, po śniadaniu, o godz. 9.00 rozpoczęła się I sesja przedpołudniowa. Obradom przewodniczył ks. dr hab. Dominik Zamiatąła, prof. UKSW (Wydział Nauk Historycznych UKSW). Jako pierwszy pojawił się przy mównicy ks. dr Michał Widera (Wyższe Seminarium Duchowne w Częstochowie), który zaprezentował referat pod tytułem: *Bp Stanisław Zdzitowiecki (1854-1927) – główne kierunki działalności w diecezji kujawsko-kaliskiej (włocławskiej)*. Na początku podkreślił, że okres pełnienia posługi biskupiej przez Stanisława Kazimierza Zdzitowieckiego (1902-1927) przypadł na czas ważnych momentów dziejowych, w tym wydania w 1905 r. carskiego ukazu tolerancyjnego, I wojnę światową, odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 r., wojnę polsko-bolszewicką w latach 1919-1921, plebiscyt na Górnym Śląsku, reorganizację administracji kościelnej w Polsce oraz podpisanie w 1925 r. konkordatu pomiędzy II Rzeczpospolitą a Stolicą Apostolską. W zmieniających się warunkach historycznych biskup Zdzitowiecki wykazywał się dużą aktywnością na różnych polach: rozwijał duszpasterstwo, prowadził szeroko pojętą działalność społeczną, troszczył się o zwiększenie liczby i poziomu intelektualnego duchowieństwa, popierał interesy narodowe oraz zachowanie dziedzictwa historycznego. Dzięki tej różnorodnej działalności biskupiej był postrzegany jako mecenas nauki oraz opiekun robotników.

Drugim referentem tego dnia był ks. dr Antoni Poniński, który zaznajomił słuchaczy z obecnym stanem wiedzy na temat męczeńskiej śmierci bł. ks. Jerzego Popiełuszki: *Śmierć w „Mieście Męczenników”*. 40 lat po śmierci bł. ks. Jerzego Popiełuszki. Mówca zaznaczył, że w 900-letnich dziejach diecezja włocławska nie doświadczyła nigdy takiego męczeństwa, jak podczas II wojny światowej, kiedy – w większości w niemieckich obozach koncentracyjnych – zginęło 220 duchownych, czyli połowa duchowieństwa przedwojennego diecezji. W 1991 r., podczas pobytu we Włocławku, papież Jan Paweł II

nazwał je „miastem męczenników”, dołączając do ich grona ks. Jerzego Popiełuszkę, zamordowanego w 1984 r. przez funkcjonariuszy MSW, a następnie utopionego przy włocławskiej tamie. Zwrócił uwagę, że po czterdziestu latach nadal nie ma pełnego obrazu tej zbrodni. Znani są tylko ci, którzy zostali za nią skazani. Pierwotne śledztwo, jak obecnie wiadomo, pomijało, a nawet fałszowało istotne fakty, dowody porwania i zbrodni na księdzu. Śledztwa podjęte po 1989 r. ujawniły wiele z tych zafałszowań, dostarczyły wiedzę o faktach dotąd nieznanych, ale z powodu przerwania ich przed ostatecznymi konkluzjami, ani nie zostały dotąd dokończone, ani nie odtworzyły pełnego obrazu zbrodni i nie wskazały na prawdziwych mocodawców. Wiele przesłanek wskazuje na to, że zamordowanie ks. Popiełuszki nie było tylko konsekwencją walki z Kościołem katolickim, bestialskim sposobem przerwania jego działalności duszpasterskiej w kościele na Żoliborzu, ale było też obliczone na spowodowanie zamętu w Polsce, skutkującego przywróceniem represji z okresu stanu wojennego zmianą ekipy rządzącej na jeszcze bardziej uległą hegemonowi z Kremla. Logiczne – choć nie potwierdzone dokumentacją – wnioski każą upatrywać źródła inspiracji tej zbrodni w tajnych służbach ZSRR. Podpowiadane Działania przeciwko Kościołowi przed 40 laty uzasadniane były rzekomym jego wtrącaniem się do polityki. Po roku 1989 niektóre opcje polityczne i grupy społeczne próbowały instrumentalnie posługiwać się Kościołem w polityce. Zdaniem ks. Ponińskiego przemiany w świadomości duchowieństwa skłaniają do konstatacji, iż obecnie Kościół w Polsce nie ma naśladowców ks. Popiełuszki, reagujących z głębokim realizmem ewangelicznym na działania antykatolickie. Być może słowa Jana Pawła II we Włocławku, iż fundamenty kultury europejskiej tworzyli męczennicy pierwszych trzech wieków, były proroczą zapowiedzią, iż odbudowa kultury europejskiej w trzecim tysiącleciu będzie wymagała ponownie świadectwa męczenników wiary.

Po tych dwóch referatach miała miejsce dyskusja, zainicjowana przez ks. dra hab. Andrzeja Brudzińskiego. Po przerwie na kawę historycy powrócili do Auli Ks. Kard. Stefana Wyszyńskiego, gdzie omawiano sprawy organizacyjne. Ks. dr hab. Tomasz Moskał, prof. KUL, podał kilka informacji dotyczących funkcjonowania Sekcji Historii Kościoła oraz proponowanych zmianach w jej strukturze. Wysłuchano też brata dra hab. Michała Gronowskiego OSB, który podzielił się wiadomościami o inicjatywach benedyktynów w Tyńcu.

Z kolei ks. dr Zbigniew Gmurczyk podał kilka uwag dotyczących m.in. zwiedzania Muzeum Diecezjalnego we Włocławku. Jako ostatni zabrał głos ks. biskup prof. dr hab. Jan Kopiec, który nadmienił, że na dzień dzisiejszy nie będzie kontynuowana seria „Kościół w Polsce”. Jej ostatni XIX tom ukazał się w 2020 r. w Krakowie, jako pokłosie zjazdu księży profesorów i wykładowców historii Kościoła w Tyńcu w kwietniu 2019 r. Na koniec ks. biskup prof. dr hab. Jan Kopiec podziękował organizatorom za stworzenie optymalnych warunków do spotkania oraz gościnność w murach Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

O godz. 11.00 historycy udali się na zwiedzanie Muzeum Diecezjalnego we Włocławku, które powstało w 1995 r. w dawnym kolegium wikariuszy katedralnych, przy placu Mikołaja Kopernika 3. Zawiera ono zbiory sztuki sakralnej różnych epok. Posiada ponad dwa tysiące eksponatów prezentowanych w ośmiu salach i korytarzu, w układzie epok historycznych m.in. szaty liturgiczne (ornaty renesansowe i barokowe) iluminowane inkunabuły, naczynia liturgiczne z pracowni augsburskiej z XVII w., obrazy, rzeźby (Piety i grupy Świętej Anny Samotrzeć, Madonny), rokokowe meble, pamiątki po Ojcu Świętym Janie Pawle II, portrety biskupów kujawskich, kolekcja medali pamiątkowych, krzyże celtyckie, rzeźby antyczne, kielichy gotyckie, monstrancje, relikwiarze. Cennym obiektem jest *Powrót syna marnotrawnego* – obraz olejny na płótnie z 1651 r. włoskiego malarza barokowego Giovanniego Francesco Barbieriego (1591-1666), zwanego z powodu wady wzroku „Il Guercino” (wł. guercio – zezowaty). W Muzeum, które w 2012 r. uzyskało nowy blask dzięki gruntownej modernizacji, znajdują się izby pamięci biskupa Michała Kozala² oraz kard. Stefana Wyszyńskiego.

O godz. 12.00, w położonej naprzeciw Wyższego Seminarium Duchownego bazylice katedralnej Wniebowzięcia NMP, uczestnicy spotkania odprawili Mszę św. Przewodniczył jej i wygłosił kazanie ks. biskup prof. dr hab. Jan Kopiec. Odniósł się nim do Ewangelii według św. Jana 21, 1-14. Po Eucharystii, o godz. 13.00, był czas na obiad oraz wyruszenie w drogę powrotną.

² W związku z Jubileuszem Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku wydało *Pisma bł. Biskupa Michała Kozala. Rozmyślenia dla alumnów na podstawie Ewangelii według św. Mateusza*, przygotowali do druku Iwona Tomczak, Grzegorz Sztandera (Włocławek 2023, stron 736).

Miejscem przyszłorocznego zgromadzenia Księży Profesorów i Wykładowców Historii Kościoła będzie Poznań. Wierzę, że przyczyni się ono do dalszej integracji środowiska historyków Kościoła katolickiego w Polsce. Stworzy okazję do głoszenia referatów, wymiany refleksji, dzielenia się dokonaniem naukowymi oraz szukania nowych tematów badawczych w szybko zmieniającym się świecie, który stawia – nie tylko historykom – kolejne wyzwania.

Niezwykłym przykładem pasji historycznej jest ks. prof. Kazimierz Stanisław Dola (ur. 1934 w Zabrzu), historyk dziejów Kościoła, szczególnie zainteresowany dziejami Kościoła na Śląsku oraz Kościoła powszechnego z okresu starożytności i średniowiecza, jak również czasów reformacji. Ks. prof. Dola zamieścił w serii „Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku” jako tom 123 swoją ostatnią, obszerną publikację pt. *Królewski Instytut Szkolny na Śląsku. Jezuita śląscy po zniesieniu Towarzystwa Jezusowego 1773-1776-1800* (Opole 2024, stron 360). Czcigodnemu Autorowi życzymy: *Ad multos annos!*

Głównym organizatorem spotkania Księży Profesorów i Wykładowców Historii Kościoła we Włocławku był ks. dr Zbigniew Gmurczyk, który starannie przygotował należyte warunki dla uczestników. Słowa podziękowania za jego dobry przebieg należą się także ks. prałatowi dr hab. Wojciechowi Frątczakowi, rektorowi ks. dr. Ireneuszowi Świątkowi oraz wszystkim alumnom Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku.

O. STANISŁAW CIEŚLAK SJ – dr hab., profesor Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie. Ogłosił drukiem ponad 270 publikacji: książki, artykuły naukowe, hasła leksykograficzne, recenzje, sprawozdania, artykuły popularnonaukowe. Współredaktor kilku prac zbiorowych. Główne obszary badawcze: nowożytna historia Kościoła; naukowo-wychowawcza oraz kulturalno-społeczna działalność Towarzystwa Jezusowego w Polsce; biografistyka.